

NESH TERİMİ VE MUHTEVASI

Remzi KAYA

Uludağ Üniversitesi İlahiyât Fakültesi
Kur'ân-ı Kerim Ö. Görevlisi

Remzi KAYA

1956 yılında Balıkesir-Dursunbey (Sağırarköyü)de doğdu. İlk tahsilini burada tamamladı. Dursunbey Kur'ân-ı Kerim Kursunda hıfzını tamamladıktan sonra 1976-77 Edirne İmam-Hatip lisesini bitirdi. 1977-81 yıllarında Bursa Yüksek İslâm Enstitüsünde okudu. 1983 de Uludağ Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Kur'ân-ı Kerim Öğretim Görevlisi olarak göreve başladı. Halen aynı fakülte K.K. Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

موجز البحث

اصطلاح النسخ ومحتواه:

النسخ في الاصطلاح هو رفع الحكم الشرعي بدليل شرعي متأخر، النسخ واقع باجماع المسلمين لم يخالف فيه الا ابو مسلم الاصفهاني وغيره، احتج ابو مسلم بان الله تعالى ووصف كتابه العزيز بأنه (لا ياتيه الباطل...) واستدل الجمهور على وقوع النسخ بمجج كثيرة. وقد اجمع المسلمون على جواز النسخ ولكن قال بعضهم، لا ينسخ القران الا بالقران وقال آخرون ينسخ القران بالسنة، وجمهور العلماء منفقون على ان النسخ مختص بالاوامر والنواهي، ولكن لا يكون في الاحبار والقصص، انما يكون في الاحكام التي فيها حلال وحرام. والنسخ كله قد وقع في حيات النبي (صلم)، وبعد موته لا نسخ قط ولو باجماع. وفي بحثنا هذا قد بينا طرق معرفة النسخ وشروطه واحكامه والدلائل التي ادلى بها العلماء فيه.

A- NESH KELİMESİNİN İHTİVA ETTİĞİ MANALAR

I- Nesh Kelimesinin Lugattaki Manaları

Nesh sözcüğü "N S H" kökünden mastar olup, "gidermek, yok etmek, istinsah etmek, iptal etmek" manalarına gelmektedir. Kelimeye verilen değişik manalar filolojik sahada kalmamış buradan hareket ederek istilâhta da çeşitli manalarda kullanılmıştır.

a) "Nakl" (aktarma) manasına gelir. Birşeyi bir yerden aynen alıp diğer bir yere veya bir halden diğer bir hale taşıma işlemine denmektedir.⁽¹⁾

b) "İzâle" (giderme) manasına gelir.⁽²⁾ Yüce Allah'ın şu âyeti bu manayı ifade etmektedir. "Bu bakımdan Allah şeytanın ilkâ ettiği şeyleri izâle eder. Sonra Allah âyetlerini kuvvetleştirir. Allâh herşeyi bilir. Herşeyde hüküm ve hikmet sahibidir." (Hacc süresi, 52)

(1) İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, III,61.

(2) es-Serahsi, *Usûlü's-Serahsi*, II,53; ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulumi'l-Kur'an*, II,29; es-Suyûti, *el-İtkan fi Ulümü'l-Kur'an*, II,27; ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfan fi Ulümü'l-Kur'an*, II,173.

c) Tebdil ve tağyir manasına gelir. Bir nesneyi bir halden diğer bir hale tebdil etmek, farklı durumlara sokmak, yerine başkasını koymak demektir.⁽³⁾ Kur'ân-ı Kerim'de "Biz bir âyeti başka bir âyetle tebdil ettiğimiz zaman ki- Allah indirdiğini çok iyi bilir- şöyle dediler: Sen gerçek bir iftiracısın, halbuki onların çoğu bilmezler." (Nahl Sûresi, 101) âyetinde görmekteyiz. Değişik görüşlere sahne olan bu konularla ilgili olarak "*en-Nesh fi'l-Kur'ân*" müellifi eserinde daha geniş ele almaktadır.⁽⁴⁾

2- Neshin İstılahtaki Manası

Peygamberimizin sağlığında ve daha sonraki ilk dönemlerde, neshin bugünkü gibi toplu bir manasını bulmak mümkün olmamaktadır. Fakat gerek saha-be arasında, gerekse Rasûlullah'ın koyduğu hükümlerde bunun icra edildiği bilinmektedir. Bununla birlikte ilk tarifinin tabiûn döneminde yapıldığı sanılmaktadır. Zira bu döneme kadar Kur'ân ve Hadis ilminin dışında müstakil bir ilim görmek sözkonusu değildir.

Daha sonraki dönemlerde "Nesh"le ilgili birçok tarif yapılmakla beraber, lafız itibarıyla değişik olan tarifler sonuçta aynı manayı ihata etmektedir. Bunlardan bazılarını şu şekilde özetleyebiliriz.

a) Nesh bir âyetin hükmünün daha sonradan nâzil olan âyetle kaldırılmasıdır.

b) Şer'i bir hükmün, şer'i bir delille kaldırılmasıdır.

c) Nesh, şer'i bir hükmün sona erdiğini Allah'ın kullarına bildirmesidir.⁽⁵⁾

d) Mukaddem tarihli bir nass'ın hükmünü, müahhar tarihli bir nass ile değiştirmektir.⁽⁶⁾

Bu tariflerde de görüldüğü gibi, lafızlar değişik olmakla birlikte netice aynıdır. Emir ve nehiyle ilgili hükümlerden bazıları bir takım hikmete binâen kaldırılır veya yerine konan bir hükümle değiştirilir. Kur'ân'da hükmü kaldırılmış âyete mensûh, hükmü kaldıran âyete de nâsîh adı verilir. Kur'ân-ı Kerim'deki nesh'le ilgili zamanımıza kadar değişik nakiller gelmektedir. Mensûh âyetlerin sayısı ile ilgili olarak birbirini tutmayan hayli rivayet bulunur. Bu yazımızda nesh'le ilgili genel malumat verip, diğer yazımızda âyetlerin tahlilini yapmış olacağız.

3- Neshin Varlığı ve Delilleri

a) Nakli Deliller:

Kur'ân-ı Kerim'de nesh'e temas eden dört âyet bulunur. Bu âyetlerin mealleri şöyledir:

"Biz bir âyetin hükmünü kaldırır yahut unutturur- sak onun daha hayırlısını, yahut onun mislini getiririz. Bilmezsiniz, Allah'ın herşeye gücü yeter." (Bakara Sûresi, 106)

"Biz bir âyeti başka bir âyetle tebdil ettiğimiz zaman ki- Allah indirdiğini çok iyi bilir- Şöyle dediler: Sen gerçek bir iftiracısın. Halbuki onların çoğu bilmezler." (Nahl Sûresi, 101)

"Allah istediğini kaldırır, istediğini sabit kılar. An a kitap onun yanındadır." (Ra'd Suresi, 39)

"Nihayet Allah şeytanın ilka ettiği (o fitneyi) giderir, iptal eder. (Hacc Suresi, 52)

Yukarıya aldığımız âyetlerde neshin lugat manasını görmemiz mümkün olmaktadır. Nesh'le doğrudan ilgili olan âyetler Bakara ve Hacc Surelerinde geçen âyetlerdir. Bakara Sûresinde yer alan âyetin nesh'e delaletini bir iki âlimin dışında, İslâm âlimleri arasında kabul edildiği görülmektedir. Diğer taraftan Hz. Peygamberin getirdiği Kur'ân'a inanmayan Yahudiler: Muhammed'in işine hayret etmez misiniz? Yanındakilere birşeyi emreder sonra onu yasaklar, Kur'ân Muhammed'in kendi sözüdür. Çünkü birbirini tutmaz.⁽⁷⁾ demeleri üzerine adı geçen âyetin nâzil olduğu bildirilir. Âyetin nüzül sebebinde nesh'le ilgili olduğu görülür (Nahl Sûresi 101). Âyette yer alan "Biz bir âyeti diğer bir âyetle tebdil ettiğimiz zaman" ifâdesi bir âyetin, başka bir âyetle değiştirildiğini bildirmektedir. Mücâhid (103/721) den gelen nakilde âyet incelenirken, "Birincisini kaldırıp başkasını yerine kâim kılmakla" açıklanmakta, Katade (118/736) de sözkonusu âyeti Bakara Sûresindeki ما نسخ من آية أو نسيها âyetiyle eş değerde görerek, açıklamaktadır.⁽⁸⁾ Katade ve Mücâhid'in değerlendirmelerinde görüldüğü gibi, âyetlerin nesh'in varlığını dile getirdiği anlaşılmaktadır.

M. Hamdi Yazır (Ö. 1358/1947) "Bir âyetin yerine diğer âyetin getirilmesi nesh'tir. Kafirler nesh meselesiyle nübüvvet-i Muhammediyye hakkında bir şüphe ileri sürmek istemişlerdir ki; zamanımızda da hâlâ bunu tâkip eden kafirler çoktur. Bu (âyet) onlara ce-

(3) Zerküşî, II, 29; Suyûtî, II, 27.

(4) Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'ân-ı Kerim*, s. 59-65.

(5) Serahşî, a.g.e., II, 53; *Târîfat*, s. 163; Zerkânî, a.g.e., II, 176; I.A., IX, 206.

(6) Taberî, I, 475; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 122.

(7) Vâhidî, *Esbâb-ü'n-Nüzûl*, s. 19; Sâbûnî, *Tefsiru A'yâti'l-Ahkâm mine'l-Kur'ân*, I, 94.

(8) İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ân-ı Azîm*, II, 586.

vabtır.”⁽⁹⁾ demekle müslüman bir kimsenin, neshin varlığını inkar edemeyeceğini, edenlerin müslüman olamayacağını vurgulamaktadır. Dolayısıyla Allah’ın bazı âyetleri kaldırıp, yerine başkasını koyması hikmetinin gereği kabul edilmekte, bu durum zatının yüceliği ve kullarına olan merhametinin sonsuzluğunu ifa de etmektedir. Âyetin sonunda yer alan “Çokları bilmiyorlar” denilerek konunun inceliği dikkatimizi çekmektedir.

Sünnetten Deliller

Muslim’in rivayetine göre: “Kur’ân’ın bazı âyetleri birbirini nesh ettiği gibi, Rasulullah da kendi sözünü nesh ederdi.”⁽¹⁰⁾ demekle, Kur’ân’ın neshini ileri sürerek hadisin de birbirini nesh edeceğini ifade etmektedir. Bu nakil, Kur’ân’daki nesh meselesine itirazın olmadığını, Sahabe arasında ittifak edildiğini vurgulamaktadır.

Lâhık b. Humeyd, “Peygamber’ in sözleri Kur’ân’ın misli gibidir. Çünkü Kur’ân’ın bazı âyetleri birbirini nesheder.”⁽¹¹⁾ demektedir.

Hz. Ali (Ö.40/660) bir gün Kûfe’ in bir mescidine uğrar. Orada *Ebu Mûsa el-Eşârî*’nin dostu *Abdurrahman b. Deebi*’yi cemaate vaaz ederken görür. Kendisine Kur’ân’daki Nâsih-Mensûh âyetleri bilip bilmediğini sorar. Adı geçen şahıs bilmediğini söyleyince, ona dönerek “Sen hem kendini hem de dinleyenleri helak edersin. Seni bir daha vaaz ederken görmeyeyim.”⁽¹²⁾ dediği nakledilir.

Peygamberin önce kabir ziyaretini yasaklaması, sonra izin vermeleri,⁽¹³⁾ Mut’a nikahı hoş görülürken, Mekke’nin fethinden sonra kesin olarak yasaklanması,⁽¹⁴⁾ sünnetten gelen nakil olarak kabul edilir. Zira Peygamberin söz, fiil ve takrirleri bizim için takib edilmesi gereken yok olmakta, sünnet denilince bu üç kategori anlaşılmalıdır.⁽¹⁵⁾ Bunlardan bir tanesinin olması delil için geçerli görülmektedir.

b) Akli Deliller

Neshin varlığı akli yönden izah edilirken, birçok misal ileri sürülmektedir. Söz konusu misaller kaynaklarda geçtiği için birkaçını buraya almayı uygun bulmaktayız.

İlk Peygamber Hz. Adem ile son Peygamber Hz. Muhammed arasında görev alan her Rasûl’ün tebliğ ettiği iman esasının bir olduğu bilinmektedir. Her Peygamber inanç konusunda aynı hakikatları insanlığa iletmıştır. Bu temel meselede nesh mümkün olmamaktadır. Diğer taraftan iman esasları aynı kalmakla beraber, her Peygambere gelen emirler arasında bir takım farklılıklar olduğu bilinir. Tevrat, İncil ve Kur’ân arasında da bunu görmek mümkündür. Son olarak Kur’ân-ı Kerim gönderilir. Kur’ân’ın gelmesiyle önceki ilâhi kitabların yürürlükten kalkmış olması, tabii olmaktadır. Zira Yüce Allah; “Muhammed Allah’ın Rasûlü ve Peygamberlerin sonuncusudur. Allah herşeyi bilir.” (Ahzab Sûresi, 40) buyurur. Dolayısıyla Kur’ân’ın diğer kitabları neshinde müslümanların ittifakı olmaktadır.

“*En-Nesh fi’l-Kur’ân*” müellifi “Akli selim kişi aklen neshin mümkün olduğunu kabul eder. Neshin imkansızlığında şübheye düşmez. Aklin neshi caiz görmesi varlığına delil olarak yeter.”⁽¹⁶⁾ demektedir. Nesh aklen ve naklen mümkün olmaktadır. Mümkün olmamış olsaydı, Sahabe, Tabii ve İslâm âlimlerinden birçoğu aksi görüşte olması gerekirdi. Oysa, Sahabe ve tabii döneminde reddedene rastlanmamaktadır.

Konuyla ilgili günlük hayatımızdan bazı misaller verilir. Doktorun hastalarını tedâvi ederken uyguladığı prensibler⁽¹⁷⁾, annesinin çocuğunu büyütürken tatbik ettiği büyütme usulleri⁽¹⁸⁾, öğretmenin talebelerini eğitirken basitten zora doğru bir yöntem uygulaması⁽¹⁹⁾, ileri sürülen akli deliller arasında yer almaktadır.

(9) Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, V,3124.

(10) Muslim, *el-Câmiu’s-Sahih*, I,185.

(11) el-Hamedânî, *el-Lübâr fi’n-Nâsih ve’l-Mensûh mine’l-Âsâr*, s.16.

(12) Hibetullah, *en-Nasih ve’l-Mensûh*, v.r.k,2a; İsteraînî, *Kitabu’n-Nâsih ve’l-Mensûh*, s.146.

(13) Muslim, *Cenâiz*, 105.

(14) İbn Kesîr, I,474.

(15) Koçyiğit, *Hadis Usûlu (İlmü Mustalahi’l-Hadis)*, s.15.

(16) Zeyd, a.g.e., s.221.

(17) el-Amîdî, *el-İhkâm, fi Usûli’l-Ahkâm*, III,107; Zerkânî, *Menâhilü’l-İrfan fi Usûli’l-Kur’ân*, II,188.

(18) Zerkânî, II,189.

(19) Zerkânî, a.e.

Yüce Allah, insanlara önce iman esaslarını emir buyurmuş, daha sonra tedrici emirler göndermiştir. Kur'ân'ın 23 sene gibi bir zamanda gönderilmesi insanlığın kabulünü daha da kolaylaştırmış olmaktadır. Kötülükleri yavaş yavaş kaldırması, birden haram kılmayı, İslâm'ın kabulünü kolaylaştırmış, inananların bağlılığını artırmıştır. Bunlar Allah'ın kullarına olan rahmetinin neticesi olmaktadır.

Hiz. Muhammed'in son Peygamber olması⁽²⁰⁾, getirdiği dinin en üstün oluşu, bütün insanlığı İslâmî emirlerden sorumlu kılmaktadır. İslâm'ın herkesi kapsamı açık şekilde bilinmektedir. Bu durumda diğer dinlerin tamamı nesh edilmiş olmaktadır. Nesh aklen mümkün olmamış olsaydı, sözkonusu ilâhî dinlerin de yürürlükte olması gerekirdi. Bunun sonucu Hiz. Muhammed'in risaleti belirli bir kavme münhasır olurdu ki, bu İslâm'ın bünyesine ters düşmektedir⁽²¹⁾. Oysa Allah; "Allah indinde tek din İslâm'dır." (A'li İmran Sûresi, 19) demektedir, ancak İslâm'dan razı olacağını ifade buyurmaktadır⁽²²⁾.

Tefsirle ilgili kaynaklarda yer alan akli delillerden yeterli ölçüde yukarıya alınarak konunun aydınlatılmasına çalışılmıştır. Âlimler arasında neshin reddilmesi için akla uymayan bir yönü görülmektedir.

4. Neshin Şartları

Usul kitaplarında, neshin şartlarıyla ilgili bazı bilgiler yer alır. Sözkonusu şartları taşımayan âyetlerin nesh edilemeyeceği kabul edilir. Bu şartları şöyle sıralıya biliriz.

a) Nesh edilen hüküm şer'i bir hüküm olmalı⁽²³⁾, mensûh âyetin ebedi olduğuna dair bir ifade bulunmamalıdır. Meselâ: Cihad hükmünün nesh edilemeyeceği ileri sürülür. Çünkü kıyamete kadar bâkidir. Hiz. Ömer'den gelen rivayette "Atların alınlarında kıyamete kadar hayır vardır⁽²⁴⁾" denilerek cihad'ın ebedi olduğu bildirilmektedir.

b) Nâsîh-mensûh arasında zaman aşımı bakımından fark olmalıdır. İkisi de aynı anda gelirse nesh olamaz⁽²⁵⁾.

c) Her iki nass arasında neshi gerektirecek bir zıtlığın bulunması gerekmektedir⁽²⁶⁾. Nasslar arasında neshe konu olabilecek zıtlık yoksa, nesh mümkün görülmez. Diğer taraftan nâsîh'in de şer'i bir delil olması gerekmektedir.

d) Neshe konu olan hüküm, iyi ve kötü olduğuna dair, akıl erbabının üzerinde ittifak ettiği şeylerden olmamalıdır. Ana-babaya iyilik, zulüm ve ahlaksızlık gibi hükümlerin neshi sözkonusu değildir⁽²⁷⁾.

5. Neshi Tanıma Yolları

Neshi bilme yollarını sıralamadan önce, Kur'ân-ı Kerim ilimleriyle mücehhez olmadan, bu konuda fikir yürütmenin son derece zararlı olduğu bilinmektedir. Kesin delil bulunmadan bir âyetin diğerini nesh ettiğini söylemek son derece yanlış ve hatalıdır. Zira dirayet yoluyla, bir takım nazarı kaidelere ve kıyas'a dayanarak nesh'in tesbitine gidilmesi mümkün görülmez. Bu konuda ihtimalin, yanlış iddiânın ve tahminin yeri olmamaktadır. Usul kitaplarında neshi tanımak için bazı şartlar ileri sürülür. Onları şu şekilde hulasâ edebiliriz:

a) Hiz. Peygamberin Tasrihi ile Neshin Bilinmesi:

Neshi bilme yollarından en önemlisi bu olmaktadır. Söz konusu bilgi Peygamberin kavli ve fiili sünnetiyle öğrenilir.

b) Sahâbenin Verdiği Bilgiyle Nesh'in Bilinmesi⁽²⁸⁾

Hiz. Peygamberin sünnetinden sonra ikinci sırayı sahabeden gelen nakil almaktadır. Ashab, Peygamberin seçkin arkadaşlarıdır. Her zaman yanında bulunmuşlar, âyet ve hadisleri en itinalı bir şekilde bellemişler, İslâm'ın zamanımıza kadar en mükemmel bir şekilde gelmesine vesile olmuşlardır. Bu münasebetle onların verdiği bilgiler bizim için önemli olmaktadır.

c) Nesh'in İcma' ile Bilinmesi⁽²⁹⁾

Buradaki icmâ'dan, ilim adamlarının belirli meselede, neshin mevcut olduğuna dair fikir birliğinde olmaları gerekmektedir.

(20) Bkz. Ahzab: 40.

(21) Zerkânî, II, 190.

(22) Bkz. Mâide: 3.

(23) Âmidî, a.g.e., III, 105; Zerkânî, II, 180, Zeyd, s.177.

(24) Buhârî, Cihad: 43; Müslim, el-Hayl: 96.

(25) Zerkânî, II, 180, Âmidî, III, 105; Zeyd, s.177.

(26) Ebû Zehra, Usûlül-Fıkıh, s.164.

(27) Ebû Zehra, Usûlül-Fıkıh, s.164.

(28) Zerkânî, a.g.e., II, 209; Koçkuzu, s.170.

(29) Zeyd, s.207.

d) Kronolojik Olarak Nesh'in Tesbiti:

İki emrin bir arada kullanılması mümkün olmadığı, zaman⁽³⁰⁾, tarih yoluyla âyetlerin nüzülü tesbit edilir. Tarih itibarıyla daha sonra gelen emir nâsih olarak kabul edilmektedir. Buna misal vermek gerekirse, Enfal Sûresi 66. âyetle, kabir ziyaretine izin verilmesi zikredilebilir⁽³¹⁾.

B- NESH HAKKINDA İLERİ SÜRÜLEN GÖRÜŞLER

Kur'an-ı Kerim'in tefsirini yapmak ve ondan gerekli hükümleri çıkarabilmek için -*tefsir açısından üzerinde durulması gereken konulardan biride nesh'tir. Sözkonusu âyetlerle ilgili fikirler bilinmeden, haklarında yapılacak açıklamanın isabetli olması mümkün değildir. Bu yazımızda neshle ilgili görüşlere değinilecek, ikinci ve üçüncü makalemizde âyetler ele alınacaktır. İslâm âlimlerinin nesh'le ilgili görüşlerini şu şekilde özetleyebiliriz.

1. Neshi Reddedenler.
2. Neshi Kabul Edenler.

1.Neshi Reddedenler

Neshi inkar edenlerin başında Yahudiler gelerek, kendi kitaplarının geçerliliğini ileri sürerler. Râzî (Ö. 606/1209), Yahudilerin aksine bize göre aklen ve naklen nesh mümkündür. Onların kimi akli yönden inkar ederken, kimisi de kabul etmektedir. Müslümanlardan bazıları neshi inkar ettiği rivayet edilse de, cumhur neshin câiz olduğu yolunda delil ileri sürer⁽³²⁾ demektedir. Diğer taraftan *Ebû Muslim el-İsfehâni* (ö.322/934)'nin neshi kabul etmediği bildirilir. O, neshi kabul edenlerin ileri sürdüğü Bakara Sûresi 106. ve Nahl Sûresi 101. âyetlerini neshe delil kabul etmeyip, eski dinlerin neshiyle ilgili olarak kabul eder⁽³³⁾. Bunun için şu delilleri ileri sürmektedir:

a) Bakara Sûresi 106. âyetin ihtiva ettiği mana eski dinleri kapsar⁽³⁴⁾.

b) "...O (Kur'ân) çok şerefli bir kitaptır. Ona ne önünden, ne de ardından batıl yaklaşamaz..." (Fusilet Sûresi, 41-42)⁽³⁵⁾ âyetleri delil alınarak, Kur'ân'da neshin olamayacağı, te'vil suretiyle âyetlerin bağdaştırılacağı savunulmaktadır.

Türk müfessiri Ömer Rıza Doğrul (Ö.1366/1947)⁽³⁶⁾, un yukarıya alınan Ebû Muslim'in görüşlerine katıldığı, aynı doğrultuda açıklamalarda bulunduğu görülmektedir.

2. Neshi Kabul Edenler.

İslâm âlimleri arasında, Ebû Muslim istisna edilecek olursa, neshi kabul edenlerin çoğunlukta olduğu bildirilir⁽³⁷⁾. Kabul edenlerin ileri sürdükleri delillerden bazılarını buraya almış olacağız :

a) "Biz bir âyetin hükmünü kaldırır, yahut unutturursak onun mislini veya daha hayırlısını getiririz." (Bakara Sûresi, 106)⁽³⁸⁾

b) "Biz bir âyeti başka bir âyetle tebdil ettiğimiz zaman..." (Nahl Sûresi, 101)⁽³⁹⁾ âyetinde yer alan tebdil kelimesinin neshe delâlet ettiği kabul edilir.

c) "Allah istediğini kaldırır, istediğini bâkî kılar, ana kitap onun yanındadır." (Ra'd Sûresi, 39) İmam Şafiî, (Ö.204/819) bu âyete mana verirken; "Allah istediği farzı imhâ, istediği farzı bâkî kılar."⁽⁴⁰⁾ ifadesiyle açıklayarak neshin varlığını savunmaktadır. Ayrıca Bakara Sûresi 142, 143 ve 144 âyetleri ve Enfal Sûresi 65-66 âyetleri ileri sürülerek neshin varlığı kabul edilmektedir⁽⁴¹⁾.

Ayetin Hadisle Nesh İlişkisi

Âyetin âyetle, hadisin hadisle neshi, ittifak edilmektedir. İhtilaf: hadisin âyeti neshindedir. Buradaki ihtilafın kaynağı sünnetin âyetle aynı seviyede olmayacağı görüşüdür. İmam Şafiî; âyeti-âyetin, ha-

(30) Zeyd, s.207.

(31) Zerkânî, II,209.

(32) Râzî, *el-Tefsiru'l-Kebir*, III,227.

(33) Râzî, III,229; Zerkânî, II,207; Sâbüni, I,101.

(34) Râzî, a.e.; Sâbüni, a.e.

(35) Zerkânî, II,207; Sâbüni, I,101.

(36) Doğrul, *Tanını Buyruğu Kur'ân-ı Kerim Terceme ve Tefsiri*, LXXXVI.

(37) Âmidî, III,106.

(38) Râzî, III,229; Âmidî, III,107; Sâbüni, I,101.

(39) Sâbüni, I,102.

(40) Şafiî, *er-Risale*, s.55.

(41) Bkz. Râzî, III,229 vd; Âmidî, III,106-120; Sâbüni, I,100-3.

disi-hadis nesh edebileceği kanaatindedir. Bunun için Bakara Sûresi 106. âyeti delil olarak "Allah'ın kitabını ancak Allah'ın kitabı nesh eder"⁽⁴²⁾ demektedir. Bu hususta; Yunus Suresi, 15. ve Ra'd Suresi, 39.⁽⁴³⁾ âyetleri delil olarak gösterir.

Sünnetin âyeti neshi hususunda İmam Şafîî, farklı düşünmekle beraber, Mutezile ve Eşârî kelimelerinin birçoğu, İmam Mâlik, Ebû Hanife ve ashâbı, hadisin Kur'ân'ı nesh edebileceğini ileri sürmektedirler.⁽⁴⁴⁾

Kabul Edenlerin Delilleri

"O, kendi arzusuyla konuşmaz. (Onun konuştuğu şeyler) kendisine gelen vahiyden başka birşey değildir." (Necm Sûresi, 3-4)⁽⁴⁵⁾ âyetleri sünnetin Kur'ân gibi olduğunu ifade etmektedir. Zira وما ينطق عن الهوى âyeti sünnetin açıkça vahy olduğunu gösterir. Dolayısıyla hadisin âyeti neshedeceği kabul edilir.

Peygamberden gelen hadisin Kur'ân'a uygun olup olmadığı araştırılır. Mutâbık ise alınacağı, değilse terk edileceği, dolayısıyla kaynaklarının bir olduğu kabul edilmektedir.⁽⁴⁶⁾ Kaynağı aynı olunca birinin diğerini neshetmesinde sakınca olmamaktadır. Bununla birlikte, Haşr Sûresi 7. âyet;⁽⁴⁷⁾ Nur Sûresi 2. âyette yer alan evli kadınlar için "yüzer deynek yürün" emri, Peygamberin hadisinde yer alan "recm" cezasıyla kaldırıldığı,⁽⁴⁸⁾ kaldırılan hadisin de "benden alıp belleyin"⁽⁴⁹⁾ hadisinin olduğu kabul edilir.

Nesh Edilen ve Edilmeyen Âyetler

Kur'ân-ı Kerim'deki âyetlerin herbiri aynı konuyu ihtiva etmemekte, dünya ve âhiretle ilgili değişik konuları bünyesinde bulundurmaktadır. Bu münasebetle usul kitaplarında nesh edilen ve edilmeyen âyetlerin vasıfları yer almaktadır.

a) Allah'ın zat ve sıfatlarından bahseden âyetlerde neshin varlığı mümkün görülmez.⁽⁵⁰⁾

b) İtikâdi hükümleri taşıyan âyetlerde nesh olmaz. Meselâ; İmânın yapısını teşkil eden (Allah'a, Meleklerle, Peygamberlere, Kitablara ve Âhirete) âyetlerde nesh olmamaktadır.⁽⁵¹⁾

c) Bünyesinde haber bulunan âyetlerde nesh olmamaktadır. Geçmiş, gelecek ve belirli bir zamanda olacak hadisleri bildiren âyetler muhkem olarak değerlendirilir.

d) Nesh emir ve nehiyde olur. Helali haram, haramı helala değiştirmek ve mubahı yasak, yasağı mubah yapmakla meydana gelmektedir.⁽⁵²⁾ İcmâ, kıyas ve reyle sabit olan hükümlerde, neshin olamayacağı kabul edilir. Çünkü nesh âyet ve hadiste olmakta, vahiy sona erdikten ve Hz. Peygamber vefat ettikten sonra nesh olmamaktadır.

Nesh, İstisna ve Tahsis Münasebetleri

İstisna: Bir kısım âyetlerin hükmünü "لا" gibi bir edatla hariç bırakma demektir.⁽⁵⁴⁾

Tahsis: Âmm olan bir sözü, içine aldığı fertlerden bazılarını hasretmektir. Namaz her müslümana farzdır, fakat bâliğ olmayanlara farz değildir denildiğinde, yalnız erginlik çağına gelenlere farz olduğu anlaşılır.⁽⁵⁵⁾

Bâzi âlimlerce, Kur'ân-ı Kerim'de nesh âyetlerinin fazla olarak değerlendirilmesi, ilk asırlarda söz konusu kelimelerin aynı anlamda kullanıldığından kaynaklanmaktadır. Çünkü mensûh kabul edilen birçok âyette bu durumu görmekteyiz. Halbuki nesh ile tahsis ve nesh ile istisna birbirinden farklıdır. Bunları aynı anlamda değerlendirmek mümkün değildir. "e/İhkâm" müellifi nesh-tahsis konularına geniş yer vererek, herbirinin birbirinden farklı olduğunu ifade etmektedir.⁽⁵⁶⁾

(42) Şafîî, a.g.e., s.55.

(43) Şafîî, a.e.

(44) Âmidî, III, 136; Zerkânî, II, 237; Sâbûnî, I, 105.

(45) Zerkânî, II, 239; Sâbûnî, I, 106.

(46) Serahsî, II, 68.

(47) Âmidî, III, 141; Zerkânî, II, 239.

(48) Koçkuzu, *Hadiste Nâsih-Mensûh*, s.106.

(49) Müslim, *Hudûd*, 12; Ebû Dâvud, *Hudûd*, 23.

(50) Serahsî, II, 59.

(51) Serahsî, a.e.

(52) Taberî, I, 475; Serahsî, II, 60.

(53) Taberî, I, 475; Serahsî, a.e.

(54) Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstihlâhâtı Fıkhiyye Kamusu*, I, 25.

(55) Bilmen, a.e.

(56) Âmidî, III, 104-5.

"el-Muvâfakat" yazarında, Mekki'den naklen İbn Abbas'ın, içinde istisna edatı bulunan birçok âyete mensûh dediğini nakleder.⁽⁵⁷⁾ İbn Abbas'a göre (والشعراء يتبعهم الغامون) (Şûra Sûresi, 224.) âyetini: (إلا الذين آمنوا وعملوا الصالحات ...) (Şûra Sûresi, 227) âyetiyle nesh edildiği bildirilmektedir,⁽⁵⁸⁾ Şâtîbî (Ö.780/1388), sözkonusu âyetle birlikte birçok âyeti aynı kategoride değerlendirmektedir.

Hibetullah (Ö.410/1099), (إن الإنسان لئى خسر) (Asr Sûresi,2) âyetinin (إلا الذين آمنوا وعملوا الصالحات ...)

(Asr Sûresi,3) âyetiyle nesh veya istisna hususunda ihtilafın olduğunu zikretmektedir.⁽⁵⁹⁾ Dikkat edilirse bu ve benzeri âyetlerin neshi mümkün değildir. Surelere göre neshe konu olan âyetleri incelediğimizde, nesihle alakası olmayan âyetlere mensûh dendiği görülmektedir. Mesele olduğundan çok fazla abartılmış, ilk kaynaklarda geçen haberlerin sağlam bir kritiği yapılmadan aynen aktarılmıştır. Bu çalışmamızda nesihle ilgili genel malumat verilmiş olup, âyetlerin tahlili bundan sonraki iki makalemizde incelenmeye çalışılacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kahire 1958.
- el-Âmidî, Ebu'l-Hasan (ö.631/1233), *el-İhkâm fi Usûlu'l-Ahkâm*, c.I-IV, Kahira 1968.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (ö.1391/1971), *Hukuk-ı İslamiyye ve İstilahat-ı Fikhiyye Kamusu*, c.I-VIII, İstanbul 1967.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmail (ö.256/869), *el-Câmiu's-Sahîh*, c.I-VIII, İstanbul 1979.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, (İlmu Usûlü't-Tefsir), Ankara 1979.
- Doğrul, Ömer Rızâ (ö.1372/1952), *Tanrı Buyruğu Kur'ân-ı Kerim'in Terceme ve Tefsiri*, İstanbul 1980.
- el-Hamadânî, Musa el-Hazimî (ö.1188/1584), *el-İtibâr fi'n-Nâsîh vel-Mensûh mine'l-A'sar*, Beyrut 1928.
- Hibetullah, Kâsım b. Sellâme (ö.410/1019), *en-Nâsîh vel-Mensûh*, 1093. (Yazma Bursa Harççioğlu No: 145).
- İbnu'l-Arabî, Muhammed b. Abdullah, (ö.543/1148), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, c.I-IV, Mısır 1957.
- İbn Hazm, Muhammed b. Hazm (ö.322/923), *fi-Marifeti'n-Nâsîh vel-Mensûh*, (Celâleyn'hamisi).
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer (ö.774/1372), *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.I-IV, Beyrut 1969.
- İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed (ö.711/1311), *Lisanü'l-Arab*, c.I-XV, Beyrut 1955.
- el-İsferâinî, Muhammed b. Abdullah (ö.1177/1763), *Kitâbu'n-Nâsîh vel-Mensuh*, İstanbul 1873.
- Kâsımî, Muhammed Cemâluddin (ö.1332/1913), *Mehâsinu't-Te'vil*, c.I-XVII, y.y. 1956.
- Koçkuzu, Ali Osman, *Hadiste Nâsîh-Mensûh*, İstanbul 1985.
- Müslim, Müslim b. el-Haccâc (ö.61/878), *Sahîh*, c.I-VIII, Beyrut T.y.
- Kaya, Remzi, *Kur'ân-ı Kerim'de Nâsîh-Mensûh Âyetlerin Tesbiti*, 1986.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahman b. Şuayb (ö.303/915), *Sünen*, c.I-VIII, İstanbul 1981.
- er-Râzî, Fahrüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer (ö.606/1209), *Mefâtihu'l-Gayb*, c.I-XXXII, Mısır t.y.
- es-Sâbûnî, Muhammed Âli, *Revâiu'l-Beyân Tefsiru Âyâti'l-Ahkâm*, c.I-II, Dimaşk 1977.
- es-Sarahsî, Ahmed b. Ebî Sehl (ö.490/1097), *Usûlu's-Serahsî*, c.I-II, Beyrut t.y.
- es-Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö.911/1505), *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, c.I-II, Mısır 1975.
- eş-Şâtîbî, İbrâhim b. Musâ (ö.790/1388), *el-Muvâfakat fi Usûli'l-Ahkâm*, c.I-IV, Beyrut 1975.
- Taberî, Muhammed b. Cerir (ö.310/922), *Tefsiru't-Taberî*, c.I-XXX, Mısır 1903.
- Vahidî, Ebû Hasan Ali b. Ahmed (ö.468/1075), *Esbâbu'n-Nuzul*, Mısır 1968.
- Wensink, A.J. et. J.P. Mensing, W.P. De Haas, *Concordance*, c.I-VII, E.J. Brill 1969.
- Yavuz, A. Fikri, *Kur'ân-ı Kerim ve İzahlı Meâli*, İstanbul t.y.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (ö.1342/1946) *Hak Dini Kur'ân Dili*, c.I-IX, İstanbul 1960.
- ez-Zerkânî, Muhammed Abdülazım (ö.1362/1943), *Menâhilu'l-İrfan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, c.I-II, Mısır 1943.
- ez-Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah (ö.794/1392), *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, c.I-IV, Mısır 1972.
- Zeyd, Mustafa, *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Mısır 1383/1963.

(57) Şâtîbî, *el-Muvâfakat*, III, 109.

(58) Şâtîbî, a.e.; Kâsımî, *Mehâsinu't-Te'vil*, I, 34-5; Suyûtî, a.g.e.; II, 29.

(59) Hibetullah, a.g.e., vrk., 46a.